

اشاره

• یکی از مسائل مطرح در میان دست‌اندرکاران و دبیران آموزش و پرورش، به درس دینی و قرآن مربوط می‌شود. همان‌طور که می‌دانید، جمعی از دبیران به بازگشت به وضع پیشین اعتقاد دارند و گروهی نیز وضع کنونی (دوره تلفیق) را می‌پسندند، با این شرط که اصلاحاتی در مباحث درسی کتاب پدید آید. سرکار براساس اطلاعات و تجربیات خود چه نظری دارید؟ استقلال این دو درس از هم را ترجیح می‌دهید یا از وضعیت کنونی راضی هستید؟ در هر حال چرا؟
○ باقری: بنده هم زمانی که کتاب دینی در قالب «بینش

دبیران محترم، خانم صدیقه باقری، عضو گروه دینی و قرآن منطقه ۶ و خانم سهل البیع، عضو گروه دینی و قرآن منطقه ۳ تهران مهمانان این شماره مجله رشد آموزش قرآن اند. گفت‌وگو با این دو تن در اداره کل آموزش و پرورش شهر تهران انجام شد. آنان آرای خود را درباره کیفیت کتاب‌های دینی و قرآن در دوره تلفیق و قبل از آن، آینده این دو درس و برآوردشان از نوع رابطه دانش‌آموزان با موضوع‌های درسی، با مجله در میان گذاشتند و گفتند که مجله رشد باید چه راهی را برای بهبود کیفیت در پیش بگیرد.

تلفیق یا تفکیک؛ مسئله این است

گفت‌وگو با صدیقه باقری و سهل البیع،

دبیران درس «دینی و قرآن»

رمضانعلی ابراهیم‌زاده گرجی

مهدی مروجی

دینی» و قرآن در قالب کتابی مستقل در اختیار دانش‌آموزان بود تدریس کرده‌ام و هم در دوره کنونی، که به دوره تلفیق اشتها دارد، و درس قرآن و دینی تحت عنوان کتاب «دینی و قرآن» درآمده است. به نظرم تلفیق محاسنی دارد. از جمله در کتاب درسی این دوره، آیات قرآنی آمده است که دانش‌آموزان ضمن آشنایی با معنای کلمات، آیات را به فارسی ترجمه می‌کنند. این کار سبب می‌شود حتی اگر دانش‌آموز ماهی

یک بار هم به سراغ قرآن برود، کلمه‌های قرآنی برایش ناآشنا نباشند، زیرا در کلاس آن‌ها را کار کرده است.

آشنایی دانش‌آموزان با بخشی از کلمات پر بسامد قرآنی، می‌تواند در آشنایی با قرآن به آنان کمک زیادی کند. امتیاز دیگر این است که بر موضوع تدبیر در قرآن نیز تأکید می‌کند. تدبیری که در آیه ۸۲ سوره نساء، آیه ۲۴ سوره محمد (ص) و آیه ۲۹ سوره «ص» بدان پرداخته می‌شود. کتاب دینی و قرآن تا حدودی بچه‌ها را به این هدف نزدیک می‌کند.

بنده نیز هنگامی که با دانش‌آموزان برای ترجمه آیات کار می‌کردم، می‌گفتم حال با توجه به ترجمه‌هایتان از آیات، بگویید چه پیام‌های کاربردی از آیات فرا گرفته‌اید که در زندگی به کارتان می‌آید. به بچه‌ها خیلی خوب و عملی نشان داده می‌شود که قرآن واقعاً در متن زندگی ما حضور دارد. اما زمانی که کتاب قرآن و کتاب دینی جدای از هم بود، بچه‌ها مجبور بودند ترجمه آیاتی را که مثلاً درباره زکات یا قصص انبیا بود حفظ کنند. در آن دوره، فعال کردن ذهن بچه‌ها خیلی سخت بود.

باید اشاره کنم، کتاب بینش دینی در دوره قبل برای بچه‌ها کتاب درسی سختی بود. حتی بچه‌هایی که در رشته علوم انسانی تحصیل می‌کردند، مباحث این کتاب، نسبت به درس‌هایی مانند جامعه‌شناسی و اقتصاد برایشان سخت‌تر بود. زیرا مطالب کتاب بینش دینی، مایه‌های فلسفی و پیچیده‌ای داشت؛ ضمن اینکه موضوع‌های درسی ساده و روان تشریح نشده بودند.

کتاب «دینی و قرآن» کنونی هم نقص‌هایی دارد ولی در مقایسه با کتاب «بینش اسلامی» قدیم محاسنی دارد که برخی را برشمردم. اضافه کنم که کتاب دوره قبل ظاهر نازیبایی داشت؛ بدون عکس و طرح و سیاه و سفید. اما کتاب دینی و قرآن فعلی از آن حالت درآمده است. در این دوره، به ویژه دست معلم باز است که بتواند بحث‌های کتاب را به

وقتی می‌گوییم قرآن کتاب زندگی

و انسان‌سازی است و سعی داریم

این ویژگی قرآنی را به دانش‌آموز

بفهمانیم، اگر درس قرآن را از درس

دینی جدا کنیم، در اولین قدم و در

عمل، خلاف این هدف و شعار

عمل کرده‌ایم

صورت کاربردی تدریس کند. برای مثال، در اولین صفحه کتاب پایه سوم (قبل از درس اول) آیه ۲۴ سوره انفال آمده است: «یا ایها الذین آمنوا استجبوا لله و للرسول اذا دعاکم لما یحییکم واعلموا ان الله یحول بین المرء و قلبه و انه الیه تحشرون».

در اولین جلسه کلاس، این آیه را که خطاب به مؤمنان است و آنان را به چیزی دعوت شده‌اند که زندگی می‌دهد، ترجمه کردم و بعد به کمک دانش‌آموزان، در جدولی مشخصات و

مميزات «انسان زنده» و «انسان مرده» را ثبت کردیم. در مرحله بعد، با عنایت به همین آیه، نتیجه گرفتیم آنچه را انسان زنده بدان نیاز دارد، از راه دین حاصل می‌شود. بنابراین، اگر دین چنان که باید آموخته و تدریس شود، حاصلش کسب نشاط و شادابی و هدفمندی و تعقل است که می‌تواند به همه انسان‌ها از جمله دانش‌آموزان جهت بدهد.

در نهایت، اگر تفکیک دوباره درس، مستلزم بازگشت به وضع سابق است، همان معضل پیش خواهد آمد و بچه‌ها باید کلاس و درس خشک را تحمل کنند.

● به اعتقاد دست‌اندرکاران برنامه‌ریزی و تدوین کتاب درسی چنین نیست که اگر وضع کنونی نباشد، وضع قبلی باز گردد. فقط کتاب عوض می‌شود. استنادهای قرآنی سر جای خود خواهند بود و همان آیات در کتاب حفظ خواهند شد.

باقری: من درباره متن حرف نمی‌زنم. درباره روش صحبت می‌کنم. وقتی می‌گوییم قرآن کتاب زندگی و انسان‌سازی است و سعی داریم این ویژگی قرآنی را به دانش‌آموز بفهمانیم، اگر درس قرآن را از درس دینی جدا کنیم، در اولین قدم و در عمل، خلاف این هدف و شعار عمل کرده‌ایم.

● تفکیک به این صورت نخواهد بود که استنادهای قرآنی حذف شود، بلکه درس قرآن شامل خواندن، ترجمه و تدبیر خواهد بود اما در کتابی مستقل.

باقری: با توجه به آنچه می‌فرمایید، کتاب دینی شامل چه مطالبی خواهد بود؟ در کتاب دینی پایه سوم کنونی، وقتی می‌خواهیم درباره حقانیت امام علی (ع) بحث کنیم، آن را به متن آیه‌ای که در کتاب دینی آمده است مستند می‌کنیم؛ برای مثال به آیه تطهیر یا آیه ولایت. حال اگر کتاب این درس مستقل شود و به روال سابق هم بازنگردد، کتاب جدید با چه

محتوایی در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد؟

همچنین اکنون هنگام بحث درباره «وارثان زمین»، با استناد به آیات موجود در کتاب، پیروان امام مهدی «عج» را وارثان زمین معرفی می‌کنیم. یعنی در دوره تلفیق، موضوع‌های دینی و قرآنی با هم رابطه دارند. ولی ما نمی‌دانیم در صورت تفکیک دوباره، بر سر این موضوعات چه خواهد آمد!

به نظرم باید برای قرآن وقت خاصی در نظر بگیرند. در حالت تلفیق، امکان دارد از وقت درس قرآن برای تدریس دینی استفاده شود؛ به ویژه معلمانی که به موضوع دینی بیشتر می‌پردازند یا با دانش‌آموزان «تست» کار می‌کنند، ناچارند از وقت آموزش قرآن بکاهند

پیشنهاد می‌کنم بر تعداد آیات کتاب درسی کنونی بیفزایند اما همین حالت تلفیقی برقرار باشد و برای گرفتن نتیجه بهتر، ساعت کلاس درس را هم اضافه کنند. به این ترتیب، با افزایش زمان تدریس، امکان توجه به آیات هم به وجود می‌آید.

سهل‌البیع: ما باید از تجربه تمام مدارس جمع‌بندی داشته باشیم. در بازدیدی که از برخی مدارس تهران داشتیم،

دانش‌آموزانی که آیاتی از قرآن را خواندند، هیچ‌کدام بدون غلط موفق به قرائت نشدند. به همین دلیل می‌توان گفت زمان آموزش قرآن کم است و لازم است افزایش یابد تا معلمان بتوانند زمان بیشتری را صرف قرائت و تمرین آن بکنند.

● نظر تان این است که در وضع کنونی حق آموزش قرآن ادا نمی‌شود؟

سهل‌البیع: بله! به نظرم باید برای قرآن وقت خاصی در نظر بگیرند. در حالت تلفیق، امکان دارد از وقت درس قرآن برای تدریس دینی استفاده شود؛ به ویژه معلمانی که به موضوع دینی بیشتر می‌پردازند یا با دانش‌آموزان «تست» کار می‌کنند، ناچارند از وقت آموزش قرآن بکاهند. در صورت جدا شدن کتاب درسی قرآن، امکان تدریس و تمرین بیشتر این درس در اختیار معلم قرار می‌گیرد و فرصت تلاوت و ترجمه آیات نیز افزایش می‌یابد. در مجموع، کیفیت قرائت و تلاوت و آشنایی با ترجمه قرآن بهبود می‌یابد. اما این جدایی نباید تا آن حد باشد که رابطه محتوایی این دو کتاب کاملاً قطع شود. آیات کتاب درسی قرآن باید چنان باشد که هر درس از قرآن با مثلاً یک درس از دینی مربوط باشد تا دانش‌آموزان ارتباط این دو را دریابند.

در حال حاضر، در منطقه ما، دانش‌آموزانی در درس «دین و قرآن» داریم که میانگین نمراتشان زیر ۱۰ است؛ به ویژه در برخی از هنرستان‌ها و مدارس پسرانه این ضعف بیشتر دیده می‌شود.

● مشکل قرائت صحیح قرآن به دوره متوسطه مربوط نمی‌شود. باید به این موضوع در دوره ابتدایی توجه و حداکثر در دوره راهنمایی دنبال شود.

سهل‌البیع: بنده با نظر شما موافقم.

● شما به عنوان معلمی که تجربه تدریس دارید

● یکی از دغدغه‌های مهم تعدادی از دبیران در وضعیت کنونی این است که به قرآن کمتر پرداخته می‌شود. اشکال آنها به این وضع این است که امکان پرداختن مستقل به مباحث و نیازهای دانش‌آموزان به قرآن را ندارند. این گروه یکی از علت‌ها را کمی ساعت تدریس در وضعیت کنونی یعنی دوره تلفیق می‌دانند. با توجه به ضعف برخی از دانش‌آموزان در آشنایی با قرآن، حتی در قرائت درست آیات، این مشکل بزرگ‌تر می‌شود.

گروه موافق تفکیک دو درس (دبیران و برنامه‌ریزان) می‌گویند: در کتاب مستقل دینی، به صورت کنونی که مورد توجه شما هم است، عمل می‌شود، ضمن این که درس قرآن نیز با مباحث آموزشی مستقل و ساعات مشخص تدریس خواهد شد. به این ترتیب، کیفیت آموزش درس قرآن بهبود می‌یابد. در مجموع، موافقان می‌گویند طرح تفکیک نباید تداعی‌گر بازگشت به وضع گذشته از نظر محتوایی باشد، بلکه این تشابه فقط در ظاهر کار و آن هم در اصل تفکیک و استقلال کتاب‌هاست.

باقری: اگر قرار است به ساعت درس قرآن اضافه شود، چرا این کار را برای وضع کنونی لحاظ نمی‌کنند؟ می‌دانید که حجم کتاب دینی و قرآن پایه سوم، یک و نیم برابر حجم کتاب پایه دوم است، ولی فقط سه ساعت برای تدریس آن اختصاص داده‌اند. در حالی که کتاب پایه سوم را برای امتحان نهایی در نظر گرفته‌اند و معلمان باید بیشتر با بچه‌ها کار کنند. به این نکته هم باید عنایت داشت که ۲۵ درصد نمره کنکور هم براساس نمره امتحان نهایی دانش‌آموزان محاسبه می‌شود که بر اهمیت درس این پایه می‌افزاید. پس مشکل کمبود وقت به ویژه برای معلمان پایه سوم همیشگی است و این معضل در این پایه بیشتر از پایه دوم خود را نشان می‌دهد. لذا بنده

و اکنون سرگروه درس دینی و قرآن در منطقه ۳ هستید، بفرمایید در صورت تفکیک چه مباحثی را باید در کتاب درسی قرآن گنجانند؟

سهل البیع: موضوعها باید با کتاب درسی دینی مرتبط باشند.

● به فرض که این ارتباط در تدوین کتابها برقرار شد، برای بهبود کیفیت فرائد قرآن چه نظری دارید؟ با عنایت به نگارش و کتابت قرآنهای متعدد، چه نوع کتابتی از قرآن را برای آموزش رسمی از ابتدایی تا متوسطه پیشنهاد می‌کنید؟

سهل البیع: به نظر من مشکل دانش‌آموزان در نداشتن تمرین است. برای این کار وقت نمی‌گذارند. طبق بررسی‌ها و آمار به دست آمده، دانش‌آموزان در دوران تحصیل خیلی کم برای فرائد درست آیات قرآن وقت صرف می‌کنند. ما در مرحله اجرایی ضعف داریم. واقعا با بچه‌ها کار نشده است. با عنایت به کتابت‌های مختلف قرآن، باید بررسی شود که دانش‌آموزان با کدام نگارش بهتر و راحت‌تر ارتباط برقرار می‌کنند و زودتر می‌توانند قرآن را درست بخوانند. به این دلیل، اکنون نمی‌توانم قرآن با کتابت خاصی را پیشنهاد کنم. باز تأکید می‌کنم، ضعف اصلی به مرحله اجرایی باز می‌گردد که برخی از معلمان برای این کار وقت کافی نمی‌گذارند. لذا این نارسایی در دوره ابتدایی ظهور کرده و در دوره‌های

راهنمایی و متوسطه و دانشگاه با آنان همراه است، اگر خود دانش‌آموزان در صدد درست خوانی نباشند، همیشه با این مشکل زندگی خواهند کرد. در نهایت، باید بررسی شود که علل این مشکل چیست؟ آیا از کتابت قرآن است؟ آیا معلمان قادر به آموزش درست نیستند؟ یا علت‌های دیگر دارد. باقری: به نظر من دانش‌آموزان باید با تدبیر و تفکر در آیات نیز آشنا شوند.

● سؤال این است که حق قرآن در آموزش دوره متوسطه ادا می‌شود یا خیر؟ باقری: اصلاً ادا نمی‌شود.

سهل البیع: خانم باقری! چقدر از وقت کلاس را صرف تلاوت آیات می‌کنید؟ باقری: از بچه‌ها می‌خواهم این کار را در خانه انجام بدهند؛ زیرا در مدرسه فرصت این کار را نداریم.

مشکل دانش‌آموزان در نداشتن تمرین است. برای این کار وقت نمی‌گذارند. طبق بررسی‌ها و آمار به دست آمده، دانش‌آموزان در دوران تحصیل خیلی کم برای فرائد درست آیات قرآن وقت صرف می‌کنند

متأسفانه در کتاب به موضوع‌هایی که می‌تواند پاسخی باشند به شبهه‌هایی که بچه‌ها با آن‌ها درگیرند، کمتر توجه شده است.

در کتاب سال سوم آمده است: «قرآن کتاب دیروز، امروز و فرداهای ماست» بدون

این که علت آن را توضیح دهد.

لذا بچه‌ها باید آن را حفظ کنند.

متأسفانه حتی یک مثال قرآنی

هم در این باره ندارد

سهل‌البیع: به نظر من موضوع تدبر و تفکر در آیات قرآن بحث جداگانه‌ای است و باید بدان پرداخت. اما تلاوت و قرائت آیات هم موضوع مهمی است. به همین دلیل، دانش‌آموز دوره متوسطه باید بتواند آیات را از رو، درست بخواند. اگر قادر به درست خواندن نباشد نمی‌تواند آیات را ترجمه و درک کند. به همین دلیل، در قدم اول باید آیات قرآن را درست تلاوت کند.

● شما نظرتان را درباره ضعف و

قوت کتاب «دینی و قرآن» بیان نکردید.

سهل‌البیع: کتاب‌های دینی و قرآن خیلی بهتر از کتاب‌های دوره‌های قبل از تلفیق تدوین شده است.

● یکی از هدف‌های تلفیق

کتاب‌های آموزش قرآن و دینی این است که نشان دهد دین و زندگی با

هم ارتباط وثیق دارند. حال براساس

آنچه فرمودید، می‌توان پرسید با

نتایج حاصل از تجربه شما، این هدف

اساسی تا چه حد تحقق یافته است؟

تا چه میزان دانش‌آموزان با عنایت به موضوع‌های کتاب

درسی به چنین درکی از ارتباط دین و زندگی می‌رسند؟

سهل‌البیع: باید به نیازها بیشتر توجه و پرداخته شود.

● به عبارت دیگر معتقد به نیازسنجی هستید؟

باقری: درست است، باید نیازسنجی کرد.

سهل‌البیع: پس از نیازسنجی می‌توان تغییرهای لازم را در

محتوای کتاب به وجود آورد.

باقری: بنده هم تأیید می‌کنم که باید حذف و اضافاتی در

موضوع‌ها صورت بگیرد.

● به فرض که پیشنهاد شما درباره نیازسنجی و

بعد تدوین کتابی براساس نتایج نیازسنجی عملی شد.

آیا شما به ادامه وضع کنونی که از آن به دوره تلفیق

یاد می‌شود، رضایت می‌دهید یا می‌فرمایید باید این دو

درس از هم تفکیک شوند؟

سهل‌البیع: باید بیشتر درباره آن فکر کنم. در حال حاضر

نمی‌توانم نظر قطعی بدهم. اکنون آیات با موضوع‌ها مرتبطاند.

اگر در وضع تفکیک هم چنین باشد خوب است. به علاوه، در

صورت تفکیک معلمان وقت بیشتری دارند تا به آموزش بهتر

قرآن بپردازند. به هر حال، باید بیشتر بررسی شود که کدام

وضع بهتر و مفیدتر و کارآمدتر است.

باقری: به نظر من باید دوره تلفیق ادامه یابد. با تفکیک

کتاب‌ها باز هم بچه‌ها فکر می‌کنند قرآن چیزی جدای از

دینی است. وقتی دینی و قرآن با هم و در یک کتاب درسی

باشند، بچه‌ها قادر به حاشیه راندن آن نیستند. بنده با توجه

به وضعیت نسل امروز چنین نظری دارم.

از این که در این گفت‌وگو شرکت کردید از شما

تشکر می‌کنیم.

● چرا؟

سهل‌البیع: زیرا در این دوره، بین دینی و قرآن بیشتر

ارتباط برقرار شده است. کتاب پایه اول خیلی زیباست. در این

کتاب با طرح هدف‌های پایان‌پذیر و پایان‌ناپذیر، دانش‌آموزان

درگیر این بحث‌ها می‌شوند. زیرا این موضوع برایشان جاذبه

دارد. با این حال، این کتاب هم با هدف آرمانی فاصله دارد.

باید بحث‌های مورد توجه دانش‌آموزان بیشتر شود. اما کتاب

سال سوم برای دانش‌آموزان هنرستان قابل هضم نیست. بنده

براساس تجربه تدریس در هنرستان این نکته را عرض می‌کنم.

مباحث این کتاب برای هنرجو سنگین است. باید پی‌چاره بود.

● خانم باقری، شما نمونه‌هایی از امتیازهای کتاب

دینی و قرآن را برشمردید اما نظرتان را درباره نارسایی

و نقص احتمالی این کتاب مطرح نکردید.

باقری: در جاهایی باید مطالب بیشتر، اما ساده‌تر، روان‌تر

و در قالب مثال باشد. برای نمونه به تازگی و شادابی قرآن در

کتاب در حد یک پاراگراف اشاره می‌شود، دانش‌آموزان توضیح

ناچیز کتاب را کلیشه‌ای و شعار تلقی می‌کنند. آنان متوجه

شادابی و طراوت دائمی و جامعیت قرآن به صورت یقینی

نمی‌شوند و نمی‌توانند متوجه شوند که چرا قرآن کتابی برای

همه زمان‌هاست.

در کتاب سال سوم آمده است: «قرآن کتاب دیروز، امروز

و فرداهای ماست» بدون این که علت آن را توضیح دهد. لذا

بچه‌ها باید آن را حفظ کنند. متأسفانه حتی یک مثال قرآنی

هم در این باره ندارد. همین کتاب به تحدی و اعجاز قرآن

نیز اشاره دارد؛ آن هم روی اعجاز لفظی قرآن تأکید می‌شود.